

NOTOVÁ DYSLEXIE – KAZUISTIKA

Jana Swierkoszová

Anotace: Příspěvek je příběhem studenta, který ač vynikající houslista, se nestal profesionálním hudebníkem. Otevírá se možnost hovořit o další specifické poruše učení – notové dyslexii. Stručná zmínka o situaci před sto lety dává tušit, že individuální příběhy nám mohou pomoci pochopit mimořádnou situaci jedince stejně dnes, jako v minulosti.

Klíčová slova: dyslexie, notová dyslexie, jednostranná neschopnost naučiti se číst a psát při znamenité paměti.

Historie

Kořeny poznání dyslexie můžeme hledat ve starověku, středověku a po klíkatých cestách až k novověku. Zaznamenáme, že se nejdříve hovořilo o slovní slepotě, vrozené slovní slepotě, dětech koktavých v pravopise, pišících jako by blábolily atp.

Píše se rok 1904 a v České škole vychází článek od MUDr. A. Heverocha, docenta chorob nervových a duševních, *O jednostranné neschopnosti naučiti se číst a psát při znamenité paměti* (Česká škola, roč. 1904–1905). Uveřejňuje příběh a výsledky vyšetření děvčete, které je ve škole pro svou neposednost velmi rušivé. Náhle zvedne se, přes třídu přechází, ostatní děti pokouší... V prospěchu jejím jeví se nápadné kontrasty. Co před ní se několikrát opakovalo, hned do slova odříkávati dovede. Umi proto náboženství, i z paměti dobře počítá. Za to neumí číst ani psát. Děvče je jiné než ostatní neprospívající. Heveroch upozorňuje na skutečnost, že s takovými abnormitami je nutné seznámit jak lékaře, tak učitele. Pro dokreslení situace cituji další úryvek: „Neschopnost hovořiti, čísti, psáti u těch, kde duše jen příliš nízkou se vyvinula, nepřekvapuje; na takovou neschopnost nechci článkem upozorniti, a proto nadepsal jsem článek *O jednostranné neschopnosti naučiti se číst a psát při znamenité paměti*. Co u jedněch nešťastných lidí vyvolává choroba, to

u jiných ukáže se následkem nedostatečného a to jednostranně nedostatečného vývoje. Schopnost čísti a psáti nápadně zakrněla u takových proti ostatním jich schopnostem. Thema jistě psychologicky zajímavé i pro lékaře i pro pedagoga. Rozepisují-li se o něm v časopisu učitelském, činím tak proto, že jsem přesvědčen, že případů takových není tak málo, jak by se podle přehledu literatury literatury medicínské zdálo – nevím, nebylo-li dokonce o tomto tematě v literatuře pedagogické psáno – a doufám, uvede-li se článkem tím na tuto jednostrannou neschopnost pozornosti, že čtenář vzpomene si snad z praxe školní na podobný případ a snad některý z čtenářů nám o tom napíše své pozorování.“

Současnost

Píše se rok 2005. Stejně jako před sto jedna lety přichází dítě do školy s touhou naučit se číst, psát, počítat. Rodičovská očekávání úspěchů v prospěchu a chování jsou často doprovázená představou budoucího reprezentativního společenského a pracovního zařazení. Většina rodičů i přes četná upozornění ztotožňují úspěch dítěte s jeho výborným prospěchem ve škole.

Náš školák musí umět více než jeho předek před sto lety. Souhrnné znalosti lidstva se znásobily, vzdělávací tlak silí, obsahové nároky se mění, legislativně jsou „ošetřeny“

děti, které nepodávají očekávaný výkon odpovídající jejich rozumové kapacitě, přestože se jim dostává běžného pedagogického vedení, sociokulturních příležitostí a péče ze strany rodiny. *Ve školním roce 2001/2002 bylo v České republice diagnostikováno 5 % integrovaných jedinců s dyslexií, dysgrafií, dysortografií a dyskalkulií. Údaje z jednotlivých regionů republiky se výrazně liší, kolísají od 3 do 18 %.* (Zelinková 2003, s. 51). Ve školním roce 2002/2003 realizovala R. Kovářová průzkum výskytu specifických poruch učení v Ostravě-Porubě. *Ze 6122 žáků 2.–9. tříd bylo 718 žáků se specifickou poruchou učení, což tvoří 11,73 %* (Kovářová 2004, s. 38).

Sporadicky se objevují neverbální poruchy učení, častějším jevem jsou dyspraxie, ovlivňování dětí s hyperkinetickým syndromem je vážným pedagogickým problémem. Učitelé, kteří s takovými dětmi úspěšně pracují, akceptují nové poznatky zejména z oblasti biologicko-medicínské, posilují mnohdy poničené sebevědomí svých žáků, sledují rozvoj jejich osobnostních vlastností a je jim vlastní *pedagogické mistrovství*. Mají zkušenosti s konstruováním individuálních vzdělávacích programů a já si dovoluji spekulativně dodat, že mají velkou šanci pochopit a realizovat nový koncept vzdělávání ve školní praxi.

Kazuistika

Individuální příběhy přitahují, otevírají problémy, se kterými jsme ještě před několika lety nepočítali, a zároveň vedou k otevřenější a diferencovanější diagnostice.

Mou pozornost zaujalo vyprávění jednoho ze studentů speciální pedagogiky, který v seminářích specifických poruch učení pozorně představoval podstatnou část svého problému – proč nenastoupil kariéru profesionálního houslisty. Sám o sobě vypovídal, že „*k přemýšlení o vlastní osobě přispě-*

lo průběžné studium dyslexie, prvním impulzem bylo seznámení s pojmem „slovní slepota““.

Podle jeho sdělení již v předškolním věku začal číst, celý první stupeň základní školy absolvoval se samými jedničkami. Jeho matka nezaznamenala žádné potíže, které by signalizovaly specifickou poruchu učení. V pátém ročníku byl zařazen do třídy s rozšířeným vyučováním matematiky. Bez přijímacích zkoušek byl přijat na gymnázium, odmaturoval s výsledným součtem 6, tří vyznamenal, trojka z jazyka českého. Jeho oblíbeným předmětem nebyl jazyk český, ale nebyl to ani dějepis nebo zeměpis. Vzpomíná, že nejlépe se cítil v matematice a hudební výchově.

V pěti letech začal hrát na housle, podle vlastního vyjádření bez většího zájmu, i když vyhrával okresní a celostátní kola houslových soutěží. Absolvoval oba cykly hry na housle na základní umělecké škole. Zájem o housle datuje do doby gymnaziálních studií. Ve třetím ročníku studia na gymnáziu vyhrál kolo celostátní.

Po úspěšném absolvování talentových zkoušek byl přijat na Ostravskou univerzitu, Pedagogickou fakultu do umělecko-pedagogického studia oboru hry na housle. Studium ukončil s červeným diplomem a hned několik týdnů po ukončení studia čekal na konkurz do Janáčkovy filharmonie v Ostravě. Konkurzu se nakonec nezúčastnil.

Z doby vysokoškolských studií byla pro něj největším úskalím kategorie hry „prima vista“ (hra z listu, „na první pohled“), která vyžaduje od hráče poměrně rychlé čtení not. V této kategorii za ostatními spolužáky zůstal. Vzpomíná si na blíž nespecifikovaný výrok svého profesora: „Nějaký problém tady je!“ Uvědomoval si svou slabou stránku, a proto se ke konkurznímu řízení nedostavil. Ani ve studentských orchestrech si nebyl zcela jist při hře prima vista, nikdy nechtěl hrát na místě prvního houslisty.

Vyprávěl, s jakými obtížemi se potýkal při čtení anglického textu. Bylo to především pomalé čtení, které upoutalo pozornost učitelky angličtiny. Raději četl pomalu a správně než rychle s množstvím chyb. Problémy měl ve výuce hebrejštiny, kterou nakonec vzdal.

Sám o sobě napsal: „*Jak je tomu při čtení not? Nota je vlastně grafickým znázorněním tónu, podobně jako písmeno je grafickým znázorněním hlásky. Jednotlivé tóny se od sebe mohou lišit výškou, délkou, silou a barvou. V chromatické stupnici včetně půltónu máme 12 možností. Na houslích je můžeme hrát ve zhruba čtyřech oktávách nad sebou. To znamená 48 tónů. Ty se od sebe liší délkou: máme pět běžně užívaných délek, od noty celé po šestnáctinovou. Tedy 48 x 5 možností zapsání noty a k tomu ještě pět pomílek. V praxi však takové množství kombinací v jednom sledu nehrozí, ale pokud do kvalitní interpretace započteme „citový náboj“, vyjde nám poměrně hodně složitá činnost obou hemisfér.*

Klíčovou roli při hře z listu má schopnost hudební představitivosti, hned za ni následuje schopnost přenést tuto představu do motorických pohybů levé a pravé ruky. Můj problém nelze spatřovat v oblasti motoriky.“

V pokusu o auto-diagnostiku uvádí: „*Při hře z not je nepřipustné dělat chyby. Možnost předvidat z kontextu je velmi sporadická. Při hrani musím snížit rychlost natolik, abych byl schopen odpovídajícím způsobem snížit i počet chyb. V případě, kdy jsem mohl hrát velmi pomalu, se počet chyb snížil. Při rychlém hrani jsem často konfabuloval nebo zcela fabuloval, někdy jsem se zcela ztrácel a snažil se hrát podle kontextu a odhadu. Pokud jsem měl dostatek času a k dispozici nahrávku skladby, byl jsem schopen hru zvládnout.*

Mám naopak velmi dobrou schopnost hrát jen podle sluchu. Například improvizuji i písně, které slyším poprvé.

Moje neschopnost hrát dobře z listu mě připravila o možnost věnovat se profesionální dráze hudebníka, ale zároveň mi umožnila poznat skutečnosti, které bych bez této poruchy nepoznal. Nakonec musím říci, že přes všechny potíže, které mi tato porucha způsobila, jsem rád, že mě přivedla tam, kde teď jsem.“

Náš bývalý student pracoval jako učitel, nyní zastává místo vedoucího sekce sociálních služeb pro děti se zdravotním postižením ve Slezské diakonii a je kazatelem církve bratrské.

V současné době si uvědomuje své specifické potíže, které se týkají především písemného projevu. Nerad vyplňuje jakékoliv formuláře, protože se dopouští chyb při psaní tvarově podobných písmen a inverzí. Jeho nadřazený by se mohl domnívat, že se jedná o nedbalost. Větší chybovost do jisté míry ovlivňuje jeho pracovní úspěšnost, protože se například negativně promítá do psaní projektu.

Při vzájemných rozhovorech jsme hledali styčné body mezi jeho vlastním prožitkem a teorií a tomuto zajímavému jevu jsme dali název **NOTOVÁ DYSLEXIE**.

Po nějaké době jsem se s bývalým studentem setkala. Usměvavý jako vždy, s milou ženou a dvěma roztomilými dětmi se procházel městem. Souhlasil se zveřejněním svých potíží.

Postskriptum

Pro zajímavost uvádím výsledek zkoušky čtení článku *Latyš* (Matějček, Z.; Šturma, J.; Vágnerová, M.; Žlab, Z. 1987), ve kterém dosáhl ČQ = 106 (za 1 minutu přečetl 58 slov, chybně čtených slov 11). Četl s pozoruhodnou intonací, která svědčila o jazykové zkušenosti z percepce a produkce mluveného textu a o hudebním citění.

Objasnění případu jsem konzultoval s profesorem Z. Matějčkem, který potvrdil moji domněnku, že problém spočívá v henii-

sférové souhře. Ještě 2. 10. 2004 navázal na náš rozhovor ze začátku jara 2004 a napsal: „Váš mini objev je velice zajímavý a rozhodně stojí za uveřejnění. Ano, s termínem „notová dyslexie“ jsem se v literatuře setkal – ale jen okrajově – někteří dyslektici mají těžkosti při čtení not. Někjaký speciální výzkum jsem nezaznamenal a tak pěkný popis případu, jako je ten Váš, tím méně. Sám si myslím, že problém není ve zrakové diferenciaci a ve vnímání tvarů – naopak, ty tento muž vidí a rozlišuje dobře – ale velmi pomalu je naplňuje obsahem, smyslem, tj. co to znamená a co z toho plyne. Při čtení z toho plyne, že řekne slovo, a to pokud možno ve správném kontextu. To zrakové dělá především pravá hemisféra, to naplnění obsahem levá – čili je třeba souhry. Někdy vážne její dynamika, čili že ten celý proces je pomalejší a neautomatizuje se. V hraní na housle je to zřejmě ještě složitější než při pouhém čtení – tam houslista nemůže „zpomalit“ natolik, aby mu „to luštění“ notového zápisu nevadilo. Při čtení to jde. Jeho Latyš říká, že převod sledu písmen do sledu hlásek funguje docela dobře. Jestliže se nároky zvýší, už to vážne – to je zase Lurijovský princip. Čili, nějak si to vysvětlit dovedeme. Ale to hlavní je, že se tento muž „našel“ a že je mu dobře na světě. To jeho kazatelství je povýťce levohemisférová činnost, takže nepotřebuje nic propojovat a může mu to jít bezvadně.“

Domnívám se, že permanentně stojíme na prahu dalších zjištění, která spolu s našimi hlavy zaznamenáme, a že projevy dyslexie nás ještě v mnohém překvapí.

Literatura:

- HEVEROCH, A. O jednostranné neschopnosti naučiti se čísti a psáti při znamenité paměti. *Česká škola*, 1904/1905, č. 1.
- HEVEROCH, A. O jednostranné neschopnosti naučiti se čísti a psáti při znamenité paměti. *Česká logopedie* 1972. *Sborník přednášek a statí*. Praha : Česká logopedická společnost Praha, 1972.
- HEVEROCH, A. O jednostranné neschopnosti naučiti se čísti a psáti při znamenité paměti. In KUCHARSKÁ, A. (ed.). *Specifické poruchy učení a chování. Sborník* 1996. Praha : Portál, 1997. ISSN 1211 670X.
- KOVÁŘOVÁ, R. 5 %, nebo 11 %? A co dál? In *Specifické poruchy učení problém stále aktuální*. Ostrava : Pedagogická fakulta Ostravské Univerzity v Ostravě, 2004. ISBN 80-7042 -309-9.
- MATĚJČEK, Z. *Dyslexie – specifické poruchy čtení*. Jinočany : H&H, 1995. ISBN 80-85787-27-X.
- MATĚJČEK, Z.; ŠTURMA, J.; VÁGNEROVÁ, M.; ŽLAB, Z. *Zkouška čtení*. Bratislava : Psychodiagnostika, n.p., 1987.
- SWIERKOSZOVÁ, J. *Specifické poruchy učení (SPU) – konference 2004*. In *Specifické poruchy učení problém stále aktuální*. Ostrava : Ostravská univerzita – Pedagogická fakulta, katedra speciální pedagogiky, 2004. ISBN 80-7042 309-9.
- ZELINKOVÁ, O. *Poruchy učení*. Praha : Portál, 2003. ISBN 80-7178-800-7.